

POLITICKÁ EKONOMIE, HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA A HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY V RÁMCI PEDAGOGICKÝCH A VĚDECKÝCH AKTIVIT VYSOKÉ ŠKOLY EKONOMICKÉ OD DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ

Miroslav Ševčík, Daniel Váňa, Michaela Ševčíková, Vysoká škola ekonomická
v Praze

Úvod

Milton Friedman, jeden z největších ekonomů 20. století tržně-konformního ražení, považoval ekonomii za fascinující vědní obor a to z důvodu, že její základní principy lze považovat za velmi jednoduché, a že mohou být napsány na jedné stránce, aby jim každý mohl porozumět. K tomu však dodává, že dosud ekonomii rozumí jen velmi málo lidí.

Ekonomové pro tento účel rozvíjejí metodologii, vytvářejí modelové situace. Zdá se však, že v realitě společenské vědy i přes vysoké ambice nemohou dosáhnout příslušné exaktnosti.

„...předmět a metody společenských věd. Tyto vědy se nezabývají vztahy mezi věcmi, ale vztahy mezi lidmi a věcmi, nebo vztahy mezi lidmi navzájem. Zabývají se lidskými činnostmi a jejich cílem je vysvětlit nezáměrné nebo neúmyslné výsledky činnosti mnoha lidí.“ (Friedman, 1997, s. 4)

Podle Hayeka platí, že: *„když se zabýváme popisem onoho rozdílu mezi přístupem přírodních a společenských věd, bylo by nejlepší nazývat přístup přírodních věd »objektivním« a přístup společenských věd »subjektivním«.“* (Hayek, 1995, s. 27)
Přístup lidí k věcem je možno charakterizovat jako přístup subjektivní. Charakteristika „subjektivity“ se vztahuje na všechny praktické vztahy mezi jednotlivými lidmi. Nelze na ně tudíž aplikovat objektivizační postupy přírodních věd. (Ševčík, 2010, s. 8)

V tomto smyslu Hayek zdůrazňuje, že *„...objekty ekonomické činnosti nelze definovat objektivními termíny, nýbrž pouze ve vztahu k lidským účelům. Ani »zboží« nebo »ekonomický užitek«, ani »stravu« nebo »peníze« nelze definovat v termínech fyziky, nýbrž pouze na základě názorů lidí na tyto věci.“* (Hayek, 1995, s. 31)

Vysoký počet protikladných, konfliktních rozhodnutí jednotlivců i představitelů státních autorit v oblasti společenských věd, zvláště pak v uplatňování jejich výstupů v praktické hospodářsko-politické rovině zapříčiňuje neustále nové a nové komplikace, jejichž množství je pravděpodobně nevyčerpatelné.

„Při jejich řešení není možné uplatnit stejné postupy, případně metody, jaké se používají při řešení problémů technického charakteru, či při hledání odpovědí na otázky kladené v oblasti přírodních věd. Zkoumání v oblasti společenských věd je tak velmi silně ovlivňováno subjektivním přístupem.“ (Ševčík, 2010, s. 13)

1. Vědní obor politická ekonomie

Samotná ekonomie je postavena poněkud odlišně. Podle Friedmana platí, že:

„...ekonomie jako pozitivní věda je tělesem zkusmo přijatých zevšeobecnění o ekonomických jevech, která mohou být používána pro předvídání následků změn okolností. Pokroku v rozšiřování tohoto tělesa zevšeobecnění, posilování naší důvěry v jejich platnost a zlepšování přesnosti předpovědí, které poskytují, brání nejen omezení lidských schopností, jež zdržují veškeré poznávání, ale také překážky, jež jsou obzvlášť důležité pro sociální vědy obecně a ekonomii především, ačkoli pro ně nejsou žádným způsobem příznačné. Obeznamenost s předmětem ekonomie plodí opovržení odbornými znalostmi o ní. Důležitost vztahu jejího předmětu ke každodennímu životu a hlavním otázkám veřejné politiky brání objektivitě a podporuje zmatení mezi vědeckou analýzou a normativním soudem.“ (Friedman, 1997, s. 13)

„Z toho plyne, že ekonomická věda musí nezbytně zahrnovat sobě vlastní (nikoliv přírodovědeckou) metodu objektivizace svých dat, která mají subjektivní povahu;¹ jedná se primárně o kompozitivní metodu, (Pavlík, 2003) kterou aplikovali ve svých zkoumáních klasikové rakouské školy (Menger, Böhm-Bawerk, Hayek).“ (Ševčík, 2010, s. 14)

Naproti tomu Friedmanovská pozitivní ekonomie staví na modelu odvozeném z přírodních věd a připouští nerealistické předpoklady.

„Nalezení adekvátní metodologické syntézy je ovšem velice obtížným úkolem; připočteme-li k tomu Hayekem zdůrazňované podstatné meze předvídatelnosti chování komplexních systémů, k nimž patří samozřejmě i spontánní řád tržního hospodářství, nemůžeme se příliš divit, že úsilí ekonomů, kteří se snaží vnášet do hospodářského systému určitý řád, se obvykle nesetkává se žádoucím účinkem a úspěchem.“ (Ševčík, 2010, s. 14)

Informace v hospodářství nelze centralizovat, jsou rozptýlené, nelze je komplexně shromáždit ani s využitím vyspělých informačních technologií. Nelze předvídat ani chování komplexních systémů, nelze předvídat chování jednotlivých subjektů. Samotné sousloví hospodářská politika implikuje, že se jedná o procesy, které jsou velmi úzce spojeny se subjektivním rozhodnutím jednotlivců nadaných určitou státní mocí.

1 K problematice objektivity v rámci hayekovského přístupu a k jeho aplikacím na jistý specifický druh hospodářské politiky viz podrobněji PAVLÍK, Ján, O aplikaci principu hodnotové neutrality na zkoumání účinků environmentálně zaměřených politických opatření, in ŠAUER, Petr, ed., *Příspěvky k metodologii ex-post analýz v politice životního prostředí*, Oeconomica, Praha 2006, str. 27–38.

„Ekonom v rámci pozitivní ekonomie nachází podporu v případě, že je jakkoli měřitelné chování jednotlivých subjektů pohybujících se na trzích a má-li dostatek empirických dat, která podpoří jeho pozorování a zkoumání.“ (Ševčík, 2010)

Pojem politická ekonomie se poprvé objevil v díle Antoina de Montchrestiena² Traicté de l'économie politique, které vydal v roce 1615. Jeho myšlenky byly následně rozvinuty v merkantilistickém učení a zahrnovaly poznání, že politika vstupuje do společenského života a tím i do ekonomických aktivit.

William Petty přispěl k založení ekonomického vědního oboru politickou aritmetikou:

„Metoda, kterou uplatňuji, není dosud příliš obvyklá, neboť namísto pouhého používání srovnávacích a hodnotících pojmů a intelektuálních argumentů volil jsem způsob (jakožto ukázkou politické aritmetiky, o níž jsem se dávno snažil) vyjadřovat se v číslech, vahách a mírách, používat jen argumenty, které lze pojmut – smysly a brát uvažovat jen ty příčiny, které mají materiální základ v přírodě, ponechávaje přitom ty, jejichž hodnocení závisí na nestálé mysli, názoru, vkusu a temperamentu lidí, na uvážení jiným.“ (Petty, 1963)

Adam Smith, považovaný za prvního významného ekonoma, který ve svém díle používal vědecké postupy, definoval politickou ekonomii následovně:

„Politická ekonomie, pokud jí míníme obor umění státnického a zákonodárného, sleduje dva různé cíle. Především se chce postarat o to, aby národ měl bohaté důchody neboli živobytí, nebo, lépe řečeno, umožnit mu, aby si takové důchody neboli živobytí obstaral sám, a za druhé opatřit státu dostatečný důchod, aby mohl sloužit celku. Chce tedy učinit bohatým jak národ, tak i panovníka.“

Pokud jde o to, jak učinit bohatým národ, vedl rozdílný růst blahobytu v různých dobách a u různých národů ke vzniku dvojího učení politické ekonomie. Jedno se může nazvat učením obchodním, druhé zemědělským.“ (Smith, 2001, s. 373)

Další významný představitel klasické politické ekonomie, David Ricardo, který jako první používal abstraktní modely a na základě svých poznatků a vývoje reálného hospodářství, činil vcelku jasné politické závěry, konstatuje že:

„V různých stadiích společenského vývoje budou však podíly, připadající na každou z těchto vrstev z celkového výtěžku země pod jménem nájemného, zisku a mzdy, v podstatě různé, jsouce závislé hlavně na skutečné úrodnosti půdy, na nahromadění kapitálu a obyvatelstva, jakož i na obratnosti, vynalézavosti a technice po užívaných v zemědělství.“ (Ricardo, 1937, s. 367)

a dále popisuje cíle politické ekonomie:

„Naléztí zákony, které řídí toto rozdělení, jest hlavním úkolem politické ekonomie. Ačkoli spisy Turgotovy, Stuartovy, Smithovy, Sayovy, Sismondího a jiných vědu zdokonalily, podávají o přirozeném pohybu nájemného, zisku a mzdy velmi málo uspokojivého vysvětlení.“ (Ricardo, 1934, s. 367)

2 Antoine de Montchrestien (1575 – 8. 10. 1621), francouzský dobrodruh, voják, dramatik a ekonom.

Karl Marx konstatoval, že:

„V oblasti politické ekonomie naráží svobodné vědecké bádání nejen na téhož nepřítele jako ve všech jiných oblastech. Zvláštní povaha látky, kterou se politická ekonomie zabývá, volá do boje proti svobodnému vědeckému bádání nejzavilejší, nejmalichernější a nejodpornější vášně lidského nitra, furie soukromého zájmu. Anglikánská církev např. odpustí spíš útok na 38 ze svých 39 článků víry než na 1/39 svého peněžního důchodu.“ (Marx, 1978, s. 19–20)

Karl Marx se záporně staví ke klasické politické ekonomii, která je podle něj převzata z denního života bez jakékoli kritiky „kategorie cena práce“. Podle něj změna poměru mezi poptávkou a nabídkou nevysvětluje nic, pokud jde o cenu práce, stejně jako pokud jde o cenu každého jiného zboží, leda její změnu, tj. výkyvy tržních cen pod určitou velikost nebo nad ni.

V. I. Lenin definoval politickou ekonomii jako „vědu pojednávající o společenských vztazích ve výrobě a rozdělování v jejich vývoji“. (Pavlát, Vojtíšek, 1959, s. 77)

B. Engels ve své práci Anti-Dühring definoval politickou ekonomii jako vědu:

„... o podmínkách a formách, v nichž různé lidské společnosti vyráběly a směňovaly a v nichž se podle toho výrobky pokaždé rozdělovaly...“ (Pavlát, Vojtíšek, 1959, s. 76)

Autoři učebnic politické ekonomie v 50. letech 20. století považovali politickou ekonomii „za součást marxisticko-leninského učení“. Tvrdili,

„... že Marxistická politická ekonomie je věda. Název vědy „politická ekonomie“ se podle nich používá již téměř tři století. Svůj původ má v řeckých výrazech „politeia“ a „ekonomie“. Slovo „politeia“ znamená „společenské zřízení“. Slovo „oikonomia“ se skládá ze dvou slov: „oikos“ – dům, domácí hospodářství a „nomos“ – zákon.“ (Pavlát, Vojtíšek, 1959, s. 7)

Na jiném místě politickou ekonomii definovali:

„...jako vědu zkoumající zákony společenské výroby a rozdělování hmotných statků na různých stupních vývoje lidské společnosti. Proto se politická ekonomie zabývá společenskými výrobními vztahy v těchto objektivně nutných oblastech ekonomické činnosti lidí, tj. ve výrobě a rozdělování.“ (Pavlát, Vojtíšek, 1959, s. 76.)

„Politická ekonomie je vědou společenskou, neboť zkoumá zákony vývoje společenských výrobních vztahů. Z definice politické ekonomie, kterou jsme uvedli, však vyplývá to, že politická ekonomie je vědou historickou. Politická ekonomie zkoumá zákony ekonomického vývoje nikoli jedné společenské formace, nýbrž různých společenských formací.“ (Pavlát, Vojtíšek, 1959, s. 76.)

Významný představitel ekonomické teorie, liberálně orientovaný Friedrich August von Hayek, u komplexních systémů jako je tržní řád připouštěl pouze vysvětlení principu a nikoliv vysvětlení detailu fungování tržního řádu. Hayek odmítal možnost exaktní predikce budoucích stavů systému.

S výše uvedenými principy politické ekonomie byli studenti více či méně seznamováni během celé existence Vysoké školy ekonomické v Praze. Samozřejmě, že v období prvních čtyřiceti let jejího trvání byl vzhledem k existujícímu politickému režimu kladen důraz na marxisticko-leninské pojetí politické ekonomie. I v tomto období se však mohli studenti seznámit s politickou ekonomikou tak, jak ji chápala klasická, neoklasická ekonomie, ale i novější směry ekonomického myšlení 20. století. V 80. letech pak již tento způsob ekonomického myšlení nebyl nutně vždy spojován s jeho kritikou z marxistických pozic.

2. Je hospodářská politika vědou?

Hospodářská politika vychází z myšlenek Augusta Comta (srovnej systém pozitivní filosofie), který lze při určitém zjednodušení shrnout do závěru, že „**poznáváme, abychom předvídali, a předvídáme, abychom ovládali**“.

Významní ekonomové se neshodnou na tom, zda **hospodářská politika** je sama o sobě vědní disciplinou. Mnozí tvrdí, že existuje vědecká teorie hospodářské politiky. V některých učebnicích hospodářské politiky se objevuje vymezení teoretické hospodářské politiky jako vědy, která se zabývá racionálním utvářením konzistentních systémů cílů a prostředků k jejich dosažení.

V tomto smyslu jde o optimální pojetí hospodářskopolitických cílů a instrumentů, které jsou dány hospodářskou úrovní daného systému na základech teoretických znalostí. Přihlíží se přitom k ekonomické podstatě a nabízejí se hospodářské politice určitá řešení jako možná rozhodnutí bez toho, aniž by přebírala za tato rozhodnutí hospodářskopolitickou zodpovědnost. Z těchto závěrů se mylně vyvozuje, že hospodářská politika je vědou.

„Pod pojmem hospodářská politika se většinou skrývá poměrně složitý soubor hospodářsko-ekonomických opatření a rozhodovacích procesů a dále celá škála ekonomických nástrojů, prostřednictvím kterých je možné působit na makroekonomickou, ale i mikroekonomickou oblast národního hospodářství.

Samotný pojem v sobě zahrnuje zdánlivě dvě samostatné oblasti – hospodářství a politiku. Historie vývoje společnosti dokazuje, že mezi oblastmi společenského života, mezi ekonomikou (hospodářstvím) a politikou je úzká vzájemná souvislost. Je možné, že z krátkodobého hlediska mohou v některých oblastech při řízení společnosti (státu) převažovat spíše hospodářská, resp. spíše politická opatření, ale z dlouhodobého pohledu dochází v demokratické společnosti k vyrovnání poměru váhy jednotlivých opatření. Pokud tak tomu není a v delším období dochází k převaze jednoho druhu opatření na úkol druhého (to se týká především převahy politických opatření), dochází ve společnosti ke stagnaci a někdy i ke zpětnému vývoji.“ (Ševčík, 1989, s. 133)

Osoba hledající doporučení pro realizaci svých záměrů v hospodářské politice pak většinou musí mít při rozhodování o uplatnění jednotlivých nástrojů podporu, a to ať už při kolektivním jednání nebo při rozhodování jednotlivců. Tato podpora je více či méně politická.

Úspěch hospodářské politiky, respektive politiků, je dán podobně jako v ekonomii schopností poučit se z poznání o minulém vývoji. Je dán však velmi často **vzděláním a zkušenostmi politika a taktéž jeho talentem, pílí, intuicí a štěstím. Není v tom žádná věda, spíše jde o uplatňování zdravého rozumu a intuice.**

3. Ekonomické vzdělávání a ekonomická věda po vzniku Československa

Po vzniku Československa byla výuka ekonomie soustředěna na Vysokou školu obchodní v Praze (VŠO).³ Ta vznikla 23. 7. 1919, kdy Revoluční národní shromáždění schválilo zákon č. 461/ 1919 Sb. o jejím založení. Prozatímně byla přiřazena jako samostatný odbor (fakulta) „při České vysoké škole technické v Praze“. Přijatý zákon však byl nejasný v délce přiřčení k technice a nakonec po dlouhodobém projednávání v roce 1929 došlo k definitivnímu začlenění Vysoké školy obchodní v Praze do Českého vysokého učení technického v Praze.

Po druhé světové válce pokračovala Vysoká škola obchodní v Praze ve své činnosti. Po únoru 1948 byla přejmenována na Vysokou školu věd hospodářských. V roce 1945 vznikla Vysoká škola politická a sociální. Pro studium tzv. kádrových rezerv byla založena v roce 1949 Vysoká škola politických a hospodářských věd.

4. Ekonomické vzdělávání a ekonomická věda na VŠE

Vysoká škola ekonomická v Praze hrála od svého vzniku⁴ nepřehlédnutelnou roli v dějinách nejen československého vysokého ekonomického školství, ale současně také v dějinách československého výzkumu v oblasti teoretické ekonomie, hospodářské politiky a hospodářských dějin.

Nová vysoká škola vznikla ve stejném roce, kdy byl v Československu definitivně zaveden systém centrálně, administrativně, direktivně, státně, stranicko, byrokratického plánování a řízení národního hospodářství povětšinou podle sovětského vzoru. V rámci tohoto systému byla celá země v ekonomickém slova smyslu vnímána jako jeden podnik a jako takový měla být i řízena. Centrum určovalo jednotlivým ekonomickým jednotkám – zestátněným, případně zdruštěvněným podnikům své věčné záměry prostřednictvím direktivního plánu v podobě naturálně-věcných ukazatelů. Úloha peněz a peněžních ukazatelů byla minimalizována pouze pro maloobchodní

3 Při určitém zjednodušení lze VŠO považovat za předchůdkyni VŠE v Praze

4 Vysoká škola ekonomická vznikla 1. září 1953 z Hospodářské fakulty Vysoké školy politických a hospodářských věd. Jejím vzniku předcházela změna koncepce výchovy ekonomů v Československu po tzv. „Procesu se Slánským“ a příprava probíhající po celý akademický rok 1952/53. Sbor vyučujících byl složen jednak z pedagogů Hospodářské fakulty VŠPHV a současně z čerstvých absolventů VŠPHV a Fakulty hospodářských věd ČVUT. Více např. viz ZÁVODSKÝ, P. 1999. Přehled vývoje vysokého ekonomického školství na našem území. In Acta Oeconomica Pragensia. 1999, Vol. 7, No 5, pp. 22–86. Praha: VŠE, 1999, ISSN 0572-3043. Vysoká škola ekonomická v Praze se skládala z pěti fakult: Výrobně ekonomické, Vnitřního obchodu, Financí a úvěru, Fakulty statistiky a Všeobecné ekonomické fakulty.

trh. Pro takové podmínky reálné ekonomiky a pro takový způsob řízení národního hospodářství měla právě založená vysoká škola vychovávat odborníky. Nelze se divit, že české akademické prostředí v té době nenabízelo dostatek patřičně kvalifikovaných pedagogů a celé kurzy např. oboru plánování museli přednášet v ruštině sověští profesori. Stejná situace byla i v oblasti studijní literatury. Jejím základem byly vedle Marxových a Leninových ekonomických textů a Stalinových *Otázek leninismu* překlady sovětských učebnic a odborných textů. Legendárními v tomto směru zůstávají hlavně tituly podepsané sovětským prof. K. V. Ostroviťanovem: *Stalin – tvůrce politické ekonomie socialismu*, *Politická ekonomie* a *Přednosti socialistické hospodářské soustavy*,⁵ případně texty dalšího tehdejšího sovětského akademika D. M. Konakova: *Velké přednosti socialistické hospodářské soustavy SSSR* a *O všeobecné krizi kapitalismu*. Pokud v té době vznikaly autorské texty našich ekonomů, byly z obsahového hlediska s těmi sovětskými prakticky totožné. (Pavlát, Vojtíšek, 1959)

Jak vzpomíná první polistopadový rektor VŠE prof. Věněk Šilhán, „... *totalitní moc viděla tuto školu jako určitou kadetku, připravující odborný „sestav“ centrálně řízeného hospodářství. Jedním z nejdůležitějších požadavků této moci byla loajalita, poslušnost v plnění záměrů a úkolů politické moci. Teprve dalším požadavkem byla odborná připravenost, kterou ale tato moc chápala po svém.*“ (Šilhán, 1999)

Národohospodářským představám vrcholící stalinské éry odpovídala i metoda výzkumu, používaná v tehdejší sovětské a tedy i československé ekonomické teorii. Místo analýzy reálných hospodářských procesů se vycházelo z apriorních tezí, stanovených nejvyššími politickými představiteli, v prvé řadě samotným Stalinem (J. V. Stalin, 1952). V rámci těchto tezí byly následně formulovány tzv. ekonomické zákony kapitalismu a socialismu a celá národohospodářská či politickoekonomická „věda“ se soustředila na výklad jejich obsahu, působení a vzájemné provázanosti. To, co někteří autoři dnes cudně nazývají „nadvládou dogmatického pojetí marxistické ekonomie“ (Mach, Průcha, 2003), nejen že skutečně bádání v oblasti ekonomické teorie připomínalo pouze vzdáleně, ale ve svých důsledcích současně poskytovalo reálné politické a národohospodářské moci absurdní ospravedlnění v jejich rozhodování a činech prostřednictvím této tzv. vědeckosti.

V těchto podmínkách začala proto řada učitelů politické ekonomie orientovat svůj vědecký zájem směrem k hospodářským dějinám, příp. ke studiu vývoje ekonomik západních zemí. Na katedře politické ekonomie VŠE vznikly vedle specializací politické ekonomie kapitalismu a politické ekonomie socialismu také sekce dějin ekonomických učení a dějin národního hospodářství. Poslední jmenovaná sekce byla na podzim 1957 přeměněna na samostatnou katedru. Vedoucí šestičlenného týmu historizujících ekonomů odborný asistent a později prof. Ing. Rudolf Olšovský publikoval v Politické ekonomii, tehdy vydávané Československou akademií věd, nedlouhý text pod titulem Poznámky ke zřízení katedry dějin národního hospodářství na Vysoké škole ekonomické. V něm mj. uvedl:

5 Konstantin Vasiljevič Ostroviťanov (1892–1969), ředitel Institutu ekonomie na Akademii věd SSSR (1947–1953).

„O tom, že studium hospodářských dějin bylo a je u nás zanedbáváno, není třeba široce hovořit. Přesvědčí se o tom každý, kdo se chce zabývat hlouběji dějinami národního hospodářství. Jestliže chce studovat všeobecné hospodářské dějiny, zjistí, že neexistují žádné původní práce českých autorů na toto thema. Nejen to, nejsou ani překlady hlavních prací zahraničních autorů ze všeobecných hospodářských dějin. ...

Chybí rovněž práce o vývoji světového hospodářství a také zde je čtenář odkázán vesměs na cizojazyčnou literaturu. Možno říci, že to je jeden z důvodů, proč se v našich časopisech a na našem knižním trhu objevuje málo prací, zabývajících se například současnými hospodářskými problémy kapitalistických zemí. Každá hlubší analýza hospodářských jevů vyžaduje spojení současných problémů s minulým hospodářským vývojem, a to často užší, než se na první pohled myslí. Vývojové tendence v hospodářství se projevují až po delší době, takže kauzální spojení určitého současného hospodářského jevu vyžaduje analýzu minulého hospodářského vývoje. Nemáme u nás rovněž stále vědecké pracoviště, které by se soustavně zabývalo hospodářskými dějinami. To vede k tomu, že dosud postrádáme zevrubné dějiny hospodářského vývoje Československa. V tomto směru jsme snad poslední vyspělou zemí, která nemá zachycenu tuto část společenského života.“ (Olšovský, 1958, s. 191)

Je zřejmé, že někteří pedagogové a vědci z VŠE si na konci 50. let zřetelně uvědomovali absenci učebních textů a výzkumu, které by se zabývaly standardní ekonomickou vědou, hospodářko-politickým vývojem v kapitalistických zemích, které by mohly umožňovat i komparaci obou systémů.

A Olšovský pokračoval:

„Je přirozené, že při zkoumání hospodářského vývoje Československa nebo ostatních zemí bude vždy nanejvýš nutná a žádoucí spolupráce všech těchto tří vědních oborů, poněvadž při zkoumání hospodářského vývoje dochází k jejich automatickému sjednocení. Skutečnost je však zatím taková, že historikové ve svých pracích dosud málo aplikují politickou ekonomii a ekonomové málo zasazují své theoretické studie do historického rámce.“ (Olšovský, 1958, s. 191–192).

Na VŠE tak vzniklo první a do roku 1989 jediné české pracoviště, které se specializovalo na výzkum a výuku v oblasti dějin národního hospodářství (resp. hospodářských dějin). Jak badatelské, tak pedagogické úsilí členů této katedry bylo od samého počátku usměrňováno ideologickými bariérami a záměry představitelů vládnoucího režimu.⁶ Stejně tak se na tehdejších výsledcích práce týmu prof. Olšovského nemohl nepodepsat nedostatek hodnověrných informací o aktuálním vývoji československé ekonomiky⁷

6 I v tomto oboru byl téměř kánónem další text výše zmíněného sovětského akademika Ostroviťanov, K. V. 1951. *Nástin ekonomiky předkapitalistických formací*. Praha: Svoboda, 1951.

7 Poúnorový režim úzkostlivě střežil statistické údaje o vývoji československého hospodářství a celé společnosti. První statistická ročenka byla proto pracovníky Státního ústavu statistického zpracována a vydána až v roce 1957, což sami statistici komentovali např. těmito slovy: „Co do včasnosti

a omezená dostupnost informací o realitě za železnou oponou.⁸ Přesto se z dnešního pohledu zdá být tehdejší úsilí členů katedry hospodářských dějin na VŠE mimořádné a svým způsobem účtyhodné. Už v polovině 50. let byly položeny základy pedagogické práce katedry, vznikly osnovy kurzů a základní studijní texty zatím na úrovni skript. V druhé polovině této dekády pak byla zpracována na svou dobu průkopnická první syntéza hospodářských dějin Československa pro meziválečné období a roky 2. světové války: Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945 (Olšovský, 1961). Současně se členové Olšovského týmu začali už tehdy připravovat na syntetické zpracování světových hospodářských dějin.⁹

XX. sjezd sovětských komunistů v únoru 1956 se ukázal být bodem obratu i v oblasti společenských věd. Z hlediska výuky teoretické ekonomie bylo důležité následné Zasedání vědecké rady Institutu ekonomiky AV SSSR, které se v Moskvě konalo v září 1957. Akademici „kriticky prozkoumali řadu otázek, které byly vytyčeny J. V. Stalinem a upřesnili mnohé these.“ Současně se shodli na řadě změn pro další vydání (v pořadí třetí) základní učebnice Politické ekonomie.¹⁰ I tato deklarace přiznaného kultu Stalinovy osobnosti, nejen, že v Československu znejistila „Gottwaldovy pohrobky“, řadu vládnoucích členů komunistické strany, ale současně probudila profesní důstojnost a občanskou kuráž v řadě vědců a akademiků. V následujících měsících a letech tak začala postupně sílit kritika direktivního centralismu v řízení našeho hospodářství, který byl nastolen v roce 1953. Začaly se publikovat texty ekonomů, kteří teoretizovali o úloze peněz a peněžních kategorií za socialismu, o efektivitě práce v jednotlivých odvětvích československé ekonomiky, o rentabilitě investic apod. Navíc režim, který už prvních pět let praxe příkazového plánování a restrukturalizace československé ekonomiky donutilo k faktickému restartu v podobě měnové reformy v červnu 1953, v národohospodářském slova smyslu stále pouze tápal. Byl kladen zhoubný důraz na rozvoj těžkého průmyslu, dále se tak prohlubovala disproporčnost celé hospodářské soustavy státu. Na trhu zejména spotřebního zboží docházelo stále častěji k dílčím kolapsům nabídky,

a pohotovosti není naše statistika rozhodně mezi prvními v zemích socialistického tábora. Od XX. sjezdu KSSS, na kterém byly také kritisovány nedostatky v publikování statistických údajů, vydal již Sovětský svaz a většina evropských lidově demokratických států statistické ročenky (některé státy dokonce dvakrát), takže naše ročenka se objevuje jako jedna z posledních.“ Viz Bouska J.; Skolka, J. 1958. Po deseti letech. *Politická ekonomie*. 1958, Vol. 6, No. 5, pp 456–458.

- 8 Jedním z mála kanálů, kterými se tehdy ekonomové a historici mohli dostat k údajům o vývoji ekonomik západních zemí, byl časopis „Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnašenia“ (Světová ekonomika a mezinárodní vztahy), který v červenci 1957 začal v Moskvě vydávat Institut světového hospodářství a mezinárodních vztahů při Akademii věd SSSR. Jako příloha k časopisu byl vydáván přehled konjunktury v kapitalistických zemích. První takovou přílohu mělo už druhé číslo časopisu, které vyšlo v srpnu 1957. Příloha v rozsahu 126 str. nesla název „Hospodářská situace kapitalistických zemí v roce 1956/57“. Historizující ekonomové na katedře hospodářských dějin VŠE s těmito údaji aktivně pracovali. Viz Olšovský, R. 1958. K prvním čísům nového sovětského časopisu. *Politická ekonomie*. 1958. Vol. 6, No. 1, pp 62–63.
- 9 Více o počátcích katedry dějin národního hospodářství viz např. Průcha, V. 1999. Hospodářská historiografie na VŠE. *Acta Oeconomia Pragensia*. 1999, Vol. 7, No. 5, pp. 129–132. ISSN 0572-3043.
- 10 Zasedání vědecké rady Institutu ekonomiky AV SSSR věnované přípravě třetího vydání učebnice „Politické ekonomie“. 1958. *Politická ekonomie*. Vol. 6, No. 5, pp 445–456.

ve skladech se naopak hromadily zásoby zboží vyrobeného jen pro výkazy, ne pro poptávající zákazníci.

5. Reformní úsilí v 60. letech 20. století

Výsledkem zmíněných procesů byla příprava a následná vážavá realizace tzv. první reformy československého národního hospodářství. Celý projekt byl připravován od přelomu roku 1957 týmem odborníků pod vedením Kurta Rozsypala,¹¹ náměstka předsedy Státního úřadu plánovacího a jeho spuštění předcházela pro tehdejší dobu charakteristická „mediální kampaň“. Pokud snad někdo očekával hluboký teoretický rozbor této, jak se tehdy říkalo „změny způsobu řízení národního hospodářství“, musel být zklamán. Výše zmíněná Politická ekonomie, otiskla ve svém květnovém čísle ročníku 1958 nepodepsaný text pod názvem Za hlubší uplatnění leninských zásad demokratického centralismu v řízení národního hospodářství. Čtenář se mohl dočíst, že:

„Rozvoj socialistických výrobních vztahů je nerozlučně spjat s hospodářsko-organizátorskou funkcí socialistického státu. ... Uplatňuje-li socialistický stát správné metody řízení socialistické ekonomiky, dochází v důsledku toho k rychlému a bezporuchovému rozvoji výrobních sil. Obsahují-li metody řízení socialistického hospodářství chybné prvky nebo mají-li nějaké nedostatky, jsou nevyhnutelným následkem toho poruchy v hospodářství. Stejně následky se dostaví, jestliže se používá určitých metod řízení, které byly správné a nutné na určitém stupni rozvoje socialistického hospodářství a kterých se používá beze změn i poté, když tento stupeň je překonán a další, vyšší úroveň výrobních sil vyžaduje změnu a zdokonalení těchto metod. ... Nebrat v úvahu při řízení hospodářství místní zvláštnosti, znamenalo by sklouznout z principů demokratického centralismu na cestu byrokratického centralismu.

Důkazem toho, že tuhý centralismus vytvořený objektivními potřebami v minulosti musí být uvolněn a nahrazen dokonalejšími způsoby řízení, je vznikání a hromadění nedostatků ve všech hlavních úsecích našeho hospodářství, které by čím dále tím více brzdily jeho další úspěšný rozvoj.

Dozrála potřeba upravit vztah mezi centralismem a demokratismem v řízení našeho hospodářství tak, aby při dalším faktickém upevňování centrálního řízení byl dán mnohem více průchod rozvoji tvůrčí iniciativy pracujících mas, než tomu bylo dosud.¹² (Politická ekonomie, 1958)

11 Kurt Rozsypal (1916–2013). Československý politik, poslanec České národní rady a Federálního shromáždění. Ekonom, který byl autorem návrhu reformy centralistického řízení podniků z konce 50. let 20. stol. V letech 1964–1976 působil na VŠE v Praze. Od roku 1970 profesor národohospodářského plánování. Autor vysokoškolské učebnice Úvod do teorie a praxe národohospodářského plánování.

12 Za hlubší uplatnění leninských zásad demokratického centralismu v řízení národního hospodářství. *Politická ekonomie*. 1958, Vol. 6, No. 5, pp 401–413.

Zmíněný čistě politicky proklamativní text na stránkách v té době prvního vědeckého periodika pro obory teoretické ekonomie neřikal nic o podstatě a teoretické přípravě (sic!) tohoto pokusu o spojení metod centrálního příkazového plánování s principy hmotné zainteresovanosti podniků u nás.

Reforma byla spuštěna k 1. dubnu 1958 změnami v organizaci průmyslu. Řízení výrobně hospodářských jednotek reorganizovaných z podniků bylo decentralizováno s cílem zpružnit celý systém. K 1. lednu 1959 následoval další krok tentokrát v oblasti plánování: byl sestaven dlouhodobý plán, z kterého se mělo vycházet při sestavování jednotlivých střednědobých plánů (pětiletů). V jejich rámci byly výrobním jednotkám stanoveny normativy dlouhodobé zainteresovanosti (normativ podílu na odpisech, normativ podílu na přírůstku zisku, normativ tvorby prémiového fondu a normativ růstu průměrných výdělků). V případě, že by je výrobci dodržovali, mohli si vytvářet vlastní finanční prostředky a následně se částečně podílet na ekonomickém rozhodování. Posledním krokem reformy byla přestavba mezd realizovaná na přelomu roku 1959.

Jeden z pamětníků tehdejších událostí, hospodářský historik prof. Václav Průcha napsal, že „mezi pracovníky VŠE převažovala podpora reformního úsilí, ale byli zde i ti, kdo vystupovali s teoretickými argumenty proti oslabování centrálního řízení nebo pokládali reformu za příliš riskantní.“ (Mach, Průcha, 2003). A přesto, že podle Průchy se „do reformy zapojila i řada ekonomů z VŠE“ (Mach, Průcha, 2003), v nejužším týmu Kurta Rozsypala nikdo takový nebyl. Kurt Rozsypal přešel v roce 1964 na Fakultu národohospodářskou VŠE v Praze, kde působil až do poloviny 70. let.

I když celý tento první pokus o „nalezení kvadratury kruhu“ – tedy pokus přimět ekonomické subjekty u nás, aby se chovaly, jako kdyby fungovaly na trhu, přesto, že svobodný trh v reálsocialistickém Československu neexistoval – nesplnil původní očekávání, jeden pozitivní efekt po sobě zanechal. Sám fakt, že českoslovenští ekonomové vznesli kritické připomínky k sovětskému systému plánování pro aplikaci reformních úvah do československé hospodářské praxe, byl důkazem jednak hospodářskopolitické bezradnosti představitelů strany i státu a současně uvolňující se atmosféry v akademickém prostředí a celé společnosti.

A toho už pedagogové a vědci na VŠE dokázali využít. Od počátku 60. let ze své školy vytvářeli jednu z institucionálních základů pro skutečný výzkum problémů reálné ekonomiky. Až z výsledků takového výzkumu mohly následně vyplynout relevantní závěry pro teorii i praxi hospodářské politiky. I na VŠE se začaly číst texty

kritických sovětských ekonomů, Trapeznikova,¹³ J. Liebermana¹⁴ a zejména G. S. Lišičkina.¹⁵

Ve svých aktivitách pokračovali členové Katedry dějin národního hospodářství. Po zpracování hospodářských dějin ČSR orientovali své úsilí k logicky následujícímu úkolu, totiž k autorskému zkoumání hospodářských dějin světa v novověku. V roce 1964 vyšla druhá zásadní práce tohoto týmu: *Úvod do hospodářských dějin* (Olšovský, 1964). Pod vedením Ing. Václava Průchy byl navíc ve stejném roce při katedře otevřen vědecký kabinet se zaměřením na nejnovější hospodářské dějiny Československa. Mezi externími spolupracovníky kabinetu bylo možné nalézt řadu významných osobností s mezinárodním renomé. Za deset let své existence vydal kabinet 57 svazků vědeckých sdělení, což byla více než polovina tehdejších vědeckých sdělení celé VŠE a inicioval publikaci prvního anglického sborníku o československém hospodářství. V neposlední řadě si připomenutí zaslouží také tři knihy, které vznikly na tomto pracovišti: *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*, (Průcha, Olšovský, 1969) *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945* (Faltus, Průcha, 1969) a *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. Století* (Průcha, 1974).

V roce 1961 byl vyhláškou ministerstva školství a kultury¹⁶ po dohodě se Státní plánovací komisí na VŠE zřízen Institut národohospodářského plánování. V rámci dvou, resp. tříletého zejména postgraduálního studia se na něm měli vzdělávat odborníci pro praxi plánování a řízení národního hospodářství. Vedle toho se měl Institut v úzké spolupráci s Výzkumným ústavem národohospodářského plánování i jinými vědeckými pracovišti zabývat vědeckovýzkumnou prací v daném oboru. V roce 1966 vznikla z Institutu samostatná Fakulta řízení VŠE.

Ve stejné době, tedy v první polovině 60. let se i mezi ekonomy na VŠE začala stupňovat další vlna kritiky dosavadního systému centrálně a direktivně řízené ekonomiky. Předcházela jí tehdy už několik let probíhající analytická práce řady vědců –

13 Akademik S. P. Trapeznikov, (1912–1984), vystudoval mimo jiné Akademii sociálních věd ÚV AKT. Od roku 1956 byl členem administrativního aparátu ÚV KSSS, mezi lety 1960 a 1965 pracoval jako prorektor pro vědeckou práci na Vysoké stranické škole ÚV KSSS. V roce 1976 se stal členem Akademie věd SSSR. *Hlavní publikace*: Leninismus a agrárně-křesťanská otázka, 1974; Společenské vědy – mohutný ideový potenciál komunismu, 1974.

14 Prof. Jevgenij Lieberman, (1897–1981) publikoval v moskevské Pravdě článek, ve kterém navrhl pro hodnocení podniků místo dosavadních centrálně rozepisovaných ukazatelů plánu jako jedině kritérium zisk. Otevřel tak v chrušovském Sovětském svazu širokou ekonomickou diskusi o způsobu řízení centrálně plánované ekonomiky.

15 Prof. Genadij S. Lisičkin (1929–), pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí SSSR; 1958–1963 působil jako diplomat v Jugoslávii; od roku 1968 pracoval v Akademii věd SSSR, později na Ústavu ekonomiky světové socialistické soustavy; byl členem Nejvyššího sovětu SSSR. *Hlavní publikace*: Plán a trh, 1965; Co člověk nutně potřebuje? 1975; Těžká cesta k blahobytu, 1985; Seeking Rational Solutions (Dosahování racionálních řešení, anglické vydání 1988).

16 Vyhláška č. 96 ministerstva školství a kultury ze dne 11. září 1961, kterou se vydává statut institutů národohospodářského plánování na vysokých školách ekonomických v Praze a v Bratislavě. Sbírká zákonů Československé socialistické republiky 1961.

B. Komendy, K. Kouby,¹⁷ Č. Kožušníka,¹⁸ O. Šika,¹⁹ O. Turka a dalších. Poté, co se v roce 1963 zhroutil 3. pětiletý plán, začal se připravovat další projekt ekonomické reformy, spojený tentokrát se jménem tehdejšího ředitele Ekonomického ústavu Československé akademie věd Oty Šika.

Základní tým teoretiků reformy byl sestaven ze dvou institucí: z Ekonomického ústavu ČSAV (O. Šik, B. Komenda, Č. Kožušník) a z Výzkumného ústavu národohospodářského plánování (R. Kocanda, L. Matějka, L. Říha). Zejména vědci z Ekonomického ústavu byli přesvědčeni, že příčiny potíží československého hospodářství vychází z mikroekonomické úrovně, tedy ze špatného řízení podniků. Až v druhé rovině se zamýšleli nad vztahem centra k podnikové sféře. Centrum podle nich mělo příliš silnou úlohu v oblasti výroby, a proto mělo špatný vliv na hospodaření podniků. V této souvislosti poukazovali na neefektivnosti v tehdejší soustavě řízení a hledali cestu, jak je odstranit.

Z hlediska prezentace teoretického pozadí Šikovy reformy byl důležitý obsáhlý text, který on sám publikoval v prvním čísle Politické ekonomie v roce 1966. Hned v úvodu uvedl, že touto statí chce pouze „přispět k objasnění problémů uplynulého vývoje a přiblížit současnou hospodářskou situaci“ a „neklade si za cíl vytyčit nutné budoucí změny“. Přesto vyjádřil naději, že „pozornému čtenáři musí již (tyto změny – pozn. autorů) z této analýzy vyplynout.“ Proto, aby mohl analyzovat příčiny toho, proč se „od roku 1960 v hospodářství ČSSR začaly objevovat růstové obtíže, které vyvrcholily zejména v letech 1962–1963“, kdy se „zpomaloval růst celkové výroby, produktivity práce a národního důchodu, takže v těchto letech došlo ke stagnaci vývoje“, vrátil se Šik až do poválečných let. Upozornil na „extenzivní charakter ekonomického vývoje“, kdy

17 Prof. Karel Kouba (1927–2013), v letech 1964 až 1968 pracoval jako samostatný vědecký pracovník a vedoucí oddělení v Ekonomickém ústavu Československé akademie věd; zúčastnil se na vypracování projektu reformy v 60. letech; v letech 1968–1971 byl předsedou Československé ekonomické společnosti; v letech 1969–1970 byl ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV; v letech 1972–1988 pracoval v průmyslovém podniku v oblasti výpočetní techniky; od roku 1988 jako samostatný vědecký pracovník v Prognostickém ústavu Československé akademie věd. *Hlavní publikace*: Hospodářský růst v Československu (spoluautor Josef Goldmann, 1967); publikoval více než sto studií o ekonomické reformě, hospodářském růstu a hospodářské politice doma i v zahraničí. Přednášel i na VŠE.

18 Ing. Čestmír Kožušník, CSc. (1928–2010) v šedesátých letech člen reformního týmu Oty Šika, v roce 1990 člen týmu pro reformy české vlády vedeného místopředsedou české vlády Františkem Vlasákem.

19 Prof. Ota Šik (1919–2004), v letech 1961–1968 byl ředitelem Ekonomického ústavu Československé akademie věd; od roku 1963 vedl komisi pro hospodářskou reformu; v roce 1968 byl místopředsedou vlády a ministrem během „Pražského jara“, po srpnu 1968 emigroval do Švýcarska; v letech 1970–1989 působil jako profesor srovnávacích ekonomických teorií na universitách v St Gallen a v Curychu ve Švýcarsku. *Hlavní publikace*: Plán a trh za socialismu, 1967 (ve stejném roce americké vydání, Plan and Market in Socialism); Třetí cesta, 1972 (anglické vydání The Third Way, 1976); The Communist Power System (Komunistický mocenský systém, 1976, americké vydání 1981); For a Humane Economic Democracy (Za humánní hospodářskou demokracii, New York 1985); Ein Wirtschaftssystem der Zukunft (Hospodářský systém budoucnosti, 1985); Wirtschaftssysteme (Hospodářské systémy, 1987); Prager Frühlingserwachen-Memoirs (Jarní probuzení – memoáry, 1988).

byl „růst výroby zajišťován z velké míry rozšiřováním výrobních zdrojů, při relativně pomalém technickém rozvoji.“ Dále konstatoval, že zhruba od let 1954–1955 začal „takový vývoj, při kterém byl nejenom růst výroby převážně a ve stále rostoucí míře zajišťován rozšiřováním výrobních zdrojů“, což při nedostatečném růstu produktivity vyvolalo „vážný ekonomický rozpor“, takže další „extenzivní rozšiřování výrobních zdrojů dostávalo vysloveně neekonomický, negativní charakter.“ Na něm se podílel podle Šika také „administrativní systém plánovitého řízení“, který současně „zabránil včasné přeměně extenzivního vývoje v intenzivní.“ Své závěry autor doložil podrobně zpracovanými makroekonomickými daty a pro čtenáře znázornil v řadě přehledných grafů. Celkový vývoj byl podle Šika výsledkem „pokračování starého administrativního systému řízení a potlačování socialistických tržních vztahů“ a obrat v hospodářském vývoji Československa podle něj mohly vyvolat pouze „změny celkového systému plánovitého řízení“. (Šik, 1966)

Jak je uvedeno výše, reforma 60. let, resp. její začátky, byly spojeny s úsilím o nalezení řešení na úrovni podniků. Proto se na ní političtí ekonomové z VŠE tehdy podíleli minimálně. Postupem doby se ale záběr reformátorů začal rozšiřovat i o otázky makroekonomické a zde už pro invenci národohospodářů z VŠE vznikl prostor. Často bývají uváděny analýzy a podkladové materiály, které právě VŠE pro reformu připravovala. Tyto aktivity vyvrcholily v první polovině roku 1968. V březnu vydalo 52 akademiků²⁰ VŠE dokument *Některé náměty k současné hospodářské situaci ČSSR*. V něm jednak analyzovali stav československé ekonomiky a současně navrhli další změny, které šly nad původní rámec reformy z let 1965–1966. Fakticky se jednalo o návrh změny ekonomického systému v Československu. Stejně tak se na VŠE spolu s ekonomy z bratislavské VŠE připravovalo společné stanovisko k ekonomickým souvislostem federalizace ČSSR, která se tehdy připravovala. Konečně třetím významným počinem VŠE Praha, který vyvrcholil v hektických měsících „Pražského jara“ byla příprava *Ekonomické encyklopedie*. V čele širokého týmu autorů stál sám tehdejší rektor VŠE prof. JUDr. Ladislav Veltruský, CSc.

6. Normalizační 70. léta

Atmosféru uvolnění a do jisté míry svobodné akademické diskuse si v 60. letech užívali také studenti VŠE na kursech ekonomické teorie. Základním textem pro kurz politické ekonomie socialismu se v roce 1966 stala učebnice prof. Urbana (Urban, 1966). Obdobně učebnici pro kurz politické ekonomie kapitalismu napsal a v roce 1966 vydal prof. Vítězslav Řiháček (Řiháček, 1966). Oba dva texty nesly zřetelné stopy předcházejícího, kritiku umožňujícího vývoje.

Po srpnové okupaci českého a slovenského území a po instalaci mocenské garnitury tzv. „normalizace“ se situace radikálně změnila. Rozvoj ekonomické teorie byl

20 Mezi těmito akademiky byli mimo jiné V. Hoffmann, J. Horský, S. Hradecký, M. Kadlec, J. Klozar, R. Olšovský, K. Rozsypal, V. Šilhán, M. Šmejkal, M. Tuček, L. Veltruský, J. Vojtíšek, R. Zukal, kteří na VŠE v Praze působili i v dalších dekáдах a například M. Tuček zde přednáší dosud.

násilně zastaven nejen na VŠE. Progresivní akademické týmy, které zde vznikly v minulých letech, byly rozbity mj. vynuceným odchodem řady osobností z řad učitelů VŠE – ze školy muselo odejít téměř 200 zaměstnanců, mezi nimi 12 profesorů a 21 docentů. Společenskovědní katedry byly sloučeny pod Ústav marxismu-leninismu. Katedra dějin národního hospodářství byla zrušena a někteří její pracovníci přešli do sekce při katedře národohospodářského plánování. Výzkum, studium i výuka ekonomické teorie jako kdyby se vrátily do poloviny 50. let. Politická ekonomie kapitalismu i politická ekonomie socialismu se opět začaly přednášet v osvědčeném módu popisu ekonomických zákonů odvozených z ekonomických spisů „klasiků marxismu-leninismu“. Základními učebními texty k těmto kursům se nejdříve staly překlady učebnic politické ekonomie sovětských ekonomů Cagolova a Kozlova (Kozlov, 1971). Později vznikly autorské texty kolektivů českých akademiků: pro politickou ekonomii kapitalismu pod vedením prof. Antonína Brůžka, později prof. Jiřího Vojtiška a pro politickou ekonomii socialismu prof. Jaroslava Rypoty. Netřeba připomínat, že především politická ekonomie socialismu neměla s výkladem ekonomické teorie společného o mnoho více, než klasický název.

Svou daň si záhy začala vybírat i skutečnost, že pro české ekonomy a to i ty z VŠE byla citelně omezena komunikace s vědeckým světem směrem na západ. Rapidně se snížil počet jejich výjezdů na vědecké konference a na studijní pobyty.

Počínaje 5. pětiletým plánem (1971–1975) se normalizační režim vrátil k administrativně-direktivním metodám řízení podniků prostřednictvím ročních plánů a ukazatelů. Od druhé poloviny této dekády ekonomika začala opět docházet k poklesu ekonomiky. Už potřetí v průběhu dvaceti let začínalo být jasné, že bez reformy se československé hospodářství neobejde. Strašák 60. let byl ale pro tehdejší nositele moci, kteří k ní byli uvedeni právě proto, aby zabránili případné recidivě „kontrarevoluce“, příliš velký. Až v březnu 1980 byl zveřejněn *Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980*. Následující léta v mnohém připomínala neúspěšnou reformu z konce 50. let. Normalizační moc si evidentně nechtěla připustit pravou příčinu neúspěchu Rozsypalova týmu. Otázkou je, zdali toho byla vůbec schopna a to jak z politických, tak odborných hledisek.

7. Blížící se konec centrálního plánování – 80. léta

Fiasku Souboru opatření paradoxně zabránila katastrofální neschopnost Státní plánovací komise, která nebyla schopna sestavit plán pro 7. pětiletku (1981–1985), takže roky 1981 a 1982 proběhly pouze s ročními plány a principy Souboru opatření nakonec vůbec nemohly být aplikovány. Definitivní tečku za nimi potom udělal XVII. sjezd KSČ, když mj. konstatoval, že „opatření neodpovídala potřebám intenzifikace národního hospodářství“. (Sborník, 1986) Pro tehdejší úroveň řízení celé země a jeho výsledky bylo signifikantní, že v průběhu přípravy Souboru opatření bylo připraveno a přijato 90 právních norem „z oblasti plánování, technického rozvoje, financování, práce a mezd, cen a investiční výstavby“ (Průcha, 2009).

Následoval další pokus. Tentokrát nesl název *Řízení pro osmou pětiletku* (Hospodářské noviny, 1984) a připravovala ho speciálně zřízený Vládní výbor pro otázky plánovitého řízení při federální vládě pod vedením tehdejšího náměstka ministra financí Leopolda Léra.

Mluvit o jakékoli teoretické přípravě, nebo teoretickém zázemí vzniklého projektu by bylo otevřenou lží. Autoři nesourodého textu si snad ani nedělali ambice s jeho skutečným uplatněním nebo přínosem. Ve zmíněném výboru nezasedal nikdo z učitelů VŠE

V březnu 1985 nastoupil do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS M. Gorbačov. Objevily se nové pojmy *glasnost'* a *perestrojka*. A v pražských stranických a vládních kabinetech vyvolaly zděšení. S přestavbou se problémy nečekaly, konec konců systém řízení a motivace se u nás přestavoval už od konce 50. let... Ale otevřenost? Otevřeně přiznat, že jsme instalovaná, tedy vlastně loutková moc? Případně přiznat, že si nevíme rady s řízením hospodářského systému země, přesto, že jsme k němu ideologií a vlastním strachem o osobní budoucnost donuceni?

Reakce z Prahy nesla název *Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR* (Zásady, 1987),²¹ resp. nakonec v listopadu 1987 schválený *Komplexní dokument pro přestavbu hospodářského mechanismu ČSSR* (Hospodářské noviny, 1987). I tentokrát šlo o „zásah mimo“, téměř nekonečné množství slov a frází, nad kterými jako víko urny ležely dva termíny rozhodující – centrální direktivní plán a normativy. Přestavit se mělo téměř všechno: organizace podnikové sféry, způsob plánování, ceny a mzdy, odvody a daně, bankovní systém... Změnit se měly hospodářský zákoník, Zákoník práce i desítky dílčích hospodářských zákonů. Potom přišel 17. listopad 1989.

Ekonomická teorie se na VŠE v Praze přeci jenom učila. Dlouhou dobu však pod názvem Dějiny ekonomického myšlení či Dějiny ekonomických učení. Dokonce tato výuka byla institucionalizována až do roku 1968, kdy existovala samostatná katedra dějin ekonomických učení. Po určitém uvolnění v 2. polovině 60. let, kdy se upouštělo od kritického přístupu k jednotlivým ekonomickým školám zabývajícím se nemarxistickými ekonomickými teoriemi, došlo v 70. letech k opětovnému zdůrazňování kritiky z marxistických pozic. Dokonce ze strany některých ortodoxních marxistů byl vytvářen tlak na zrušení předmětu Dějin ekonomických teorií. Naštěstí tito ortodoxní marxisté neuspěli. Naopak. Po roce 1983 došlo s příchodem nových pracovníků k posílení pozitivního výkladu standardních ekonomických teorií, který byl ve 2. polovině 80. let nahrazen u většiny z nich pouze pozitivním výkladem bez nutné kritiky. Zároveň se v rámci tohoto předmětu začala učit i hospodářská politika na příkladech tehdy uplatňované hospodářské politiky Margaret Thatcher (Thatcherismus) a Ronalda Reagana (Reaganomika).

V 80. letech souběžně probíhala výuka Politické ekonomie kapitalismu (postavená především na základech Marxova kapitálu), Politické ekonomie socialismu (založená na marxisticko-leninských tezích) a výuka standardní ekonomie, byť přednášená v rámci dějin ekonomických učení. Výklad metodologie i postupy vyučujících v předmětu

21 Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR byly poprvé publikovány v Rudém právu 9. ledna 1987.

Dějiny ekonomických učení byly již v té době srovnatelné s výkladem na některých západních univerzitách.²²

Důraz byl kladen na standardní výklad mikroekonomie postavený na neoklasických základech. Makroekonomie vycházela z principů klasické politické ekonomie, seznamovala studenty s učením J. M. Keynese a v míře do té doby nevídané předávala poznatky z teoretických koncepcí Monetarismu, Školy racionálních očekávání, Ekonomie strany nabídky a dalších. Část výkladu byla věnována i aplikacím těchto teoretických koncepcí v hospodářské politice. Tehdy velmi populární Reaganomice a Thatcherismu. Ve 2. polovině 80. let začaly probíhat otevřené diskuze o diametrálním rozdílu mezi dogmatickým pojetím marxistické politické ekonomie kapitalismu a politické ekonomie socialismu na jedné straně a mezi výkladem standardních, současných, ekonomických teorií a jejich uplatňování v hospodářské politice na straně druhé. (Doležalová, 2011)

Iniciativou tehdy mladších učitelů vznikl i „Klub mladých vědeckých pracovníků“ na jehož půdě docházelo k diskuzím. Jejich závěry vedly k neudržitelnosti fungování centrálně, administrativně, direktivně, státně, stranicko, administrativně plánovitě a řízené ekonomiky. Vznikl učební text, který byl vydán ještě před společenskými změnami v roce 1989 a který reflektoval vývoj standardních ekonomických teorií. Pravdou je, že v určitých pasážích byla slova, jako je svoboda, demokracie, recenzenty textu nahrazena slovy buržoazní, nedemokratická, atd. Text byl vydán ve Vědeckém časopisu Vysoké školy ekonomické v Praze, *Acta Oeconomica Pragensia* a nesl na tu dobu relativně pokrokový název *Současná západní ekonomie*. Už tedy bez jakéhokoli přívlastku nemarxistická či s „přívěskem“ kritika.

8. Transformační 90. léta

VŠE v Praze prošla hned v roce 1990 dynamickou přeměnou, v rámci které byly mimo jiné konstituovány nové katedry. Na základě výše zmíněného učebního textu (*Současná západní ekonomie*) mohlo dojít ke změně studijních plánů a poměrně hladce se již od letního semestru 1989/1990 přešlo k výuce standardní ekonomické teorie.

Řada pedagogů VŠE získala významná postavení ve státní správě. Mnozí pracovníci se podíleli i na přípravě transformačního procesu ČR. Vysoká škola ekonomická začala připravovat vysoce erudované odborníky jak pro nově vznikající vědecká teoretická pracoviště, tak i pro širokou oblast decizní sféry.

Pracovníci VŠE připravili k vydání překlad první moderní ekonomické učebnice po druhé světové válce: Paul Heyne, *Ekonomický styl myšlení*. Již v roce 1990 vyšel článek autorů Holman, Ševčík, Schwarz o transformaci v postkomunistických ekonomikách na českém příkladu v *Columbia Journal of World Business*.

22 Velmi silně k těmto diskuzím jako podklad přispěly překlady prací významných světových ekonomů (Smith, Ricardo, Keynes, Hayek, Friedman, Samuelson, Mundell, atd.), které měl ve svém osobním archivu prof. Petráček, vedoucí tehdejšího pracoviště dějin ekonomických učení.

Když v 1. polovině 90. let došlo k uvolnění vědecko-pedagogického potenciálu, řada pracovníků školy se podílela na vzniku nových učebnic (Holman:²³ *Ekonomie*, *Makroekonomie*, *Mikroekonomie*). Byly publikovány významné texty prof. Vencovským, prof. Tučkem, prof. Koderou, prof. Mandelem, prof. Durčákovou, prof. Spěváčkem, doc. Petrem Dvořákem, doc. Koderovou, prof. Krebsem, prof. Žákem, prof. Machem, prof. Hindlsem, prof. Jakšem, prof. Petřivalským, prof. Daňhelem, doc. Radovou, prof. Janáčkem, doc. Strakou, prof. Macháčkem, prof. Martinem Kovářem, prof. Urbanem, doc. Skřivanem, doc. Chytillem a mnoha dalšími. Texty se týkaly řešení teoretických problémů v celé řadě oblastí monetární a fiskální politiky s uplatněním v praktické hospodářské politice.

Velká část pracovníků školy zastávala významné pozice v různých poradních orgánech v řídicích strukturách velkých firem. Mnozí se podíleli na řízení privatizačních fondů, vykonávali funkce poradců na různých úrovních decizní sféry. Vzdělání získané na VŠE se stalo základem pro odbornou zdatnost členů bankovní rady ČNB.²⁴ Například v poslední dekádě se na řízení úspěšné měnové politiky ČR a na dosud relativně bezproblémové fungování bankovního systému v posledních letech podílí hned šest ze sedmi členů bankovní rady, kteří získali určitý stupeň vysokoškolského vzdělání na VŠE, převážně pak na Národohospodářské fakultě.

9. Post-transformační období od začátku nového století dosud

Poslední dekáda se vyznačovala úspěchy především v oblasti zpracování teoretických monografií (Miroslav Zajíček,²⁵ Vojtěch Krebs²⁶), různých expertních posouzení, vypracování hospodářsko-politických studií a to pro široký okruh hospodářsko-politických problémů. Na této činnosti se mimo již zmíněné autory podíleli významnou měrou také Karel Zeman,²⁷ Petr Šauer, René Wokoun, Jiří Schwarz, Miroslav Ševčík,^{28,29} Antonie Doležalová, Pavel Řežábek a další.

23 Robert Holman (*1953), český ekonom zabývající se především klasickou ekonomickou teorií. Od roku 1984 působí na VŠE, kde se stal v roce 1997 profesorem. Působil také jako člen bankovní rady ČNB v letech 2005–2011, poradce předsedy vlády ČR v 90. letech a poradce prezidenta ČR.

24 Guvernér ČNB Miroslav Singer, viceguvernér ČNB Mojmir Hampl, viceguvernér ČNB Vladimír Tomšík, člen bankovní rady ČNB Kamil Janáček, člen bankovní rady ČNB Pavel Řežábek, členka bankovní rady ČNB Eva Zamrazilová.

25 ZAJÍČEK, M.; ZEMAN, K. (2010) *Řešení problémů v ekonomické analýze* (Problem Solving in Economic Analysis – A Mathematical Approach). Praha: Oeconomica, 2010. 231, ISBN: 978-80-245-1727-8.

26 Krebs, V. a kol.: *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer 2010. 542 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

27 ŠEVČÍK, M.; ZAJÍČEK, M.; ZEMAN, K. *Regulace nájemného – politicky motivovaná nespravedlnost*. Praha: Oeconomica, 2009. 116 s. ISBN 978-80-245-1536-6.

28 ŠEVČÍK, M. O pasti finanční, hospodářské a dluhové krize. In PEČINKOVÁ, I. *EURO versus KORUNA: Dilemata jednotné měny v době dluhové krize*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 132–134 a str. 227–240, ISBN 978-80-732-5265-6.

29 ŠEVČÍK, M.; ŠEVČÍKOVÁ, M. Hrozba pro současnost i pro budoucnost: kolapsy veřejných rozpočtů na pokraji nového tisíciletí. In BÁRTA, M.; KOVÁŘ, M., aj. *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur*. Praha: Academia, 2011, s. 615–634.

Závěr

Politická ekonomie, ekonomie, hospodářská politika a hospodářské dějiny měly, mají a budou mít na Vysoké škole ekonomické v Praze nezastupitelnou roli jak v oblasti pedagogické, tak v oblasti vědecké. Lze si jen přát, aby kvalita vzdělávání v těchto předmětech zachovala dosavadní vysokou úroveň a aby i vědecké výstupy jak v oblasti teoretické, tak zvláště v oblasti praktické hospodářské politiky napomáhaly řešit stále složitější a složitější situaci ve veřejném sektoru. Dlouhodobě neřešené problémy právě v oblasti, ve které politikové svými zásahy vytváří různé nerovnováhy, se projevují i na úrovni mikroekonomické a způsobují tak nepříjemné, mnohdy až neřešitelné situace na úrovni podnikohospodářské a dokonce i u subjektů domácností.

Literatura:

- DOLEŽALOVÁ, A. 2011. *Učíme ekonomii 90 let*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 283 s. ISBN 978-807-3576-417.
- FRIEDMANN, M. 1997. *Metodologie pozitivní ekonomie*. Praha: Grada Publishing, Liberální institut, 1997. ISBN 807169-521-1.
- HAYEK, F. A. 1995. *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut ve spolupráci s nakladatelstvím a vydavatelstvím HŠH, Jinočany, 1995. ISBN 80-85787-87-3.
- HOLMAN, R.; ŠEVČÍK, M.; SCHWARZ, J. 1990. Transformation of a post-communist Economy: Czechoslovakian example. *The Columbia Journal of World Business*, 1990, Vol. XXV, No. 4, pp. 5–7.
- Komplexní dokument pro přestavbu hospodářského mechanismu ČSSR. *Hospodářské noviny*. 1987, No. 13.
- LEITNER, A. 1998. Některé náměty k současné hospodářské situaci ČSSR: stanovisko 52 pracovníků VŠE Praha z března 1968 / Úvodní poznámka. In *Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918–1992: k 80. výročí vzniku ČSR*. *Acta Oeconomica Pragensia* 1998, Vol. 6, No. 5, pp. 248–282.
- MACH, M.; PRŮCHA, V. 2003. Historie Vysoké školy ekonomické v kontextu společenského vývoje: od centrálně plánované k tržně orientované ekonomice. In *Vysoká škola ekonomická v Praze 1953–2003 – minulost, přítomnost, budoucnost*. Praha: Oeconomica, 2003, s. 63–73. ISBN 80-245-0663-7.
- MARX, K. 1978. *Kapitál: kritika politické ekonomie*. Díl 1, kniha 1, Výrobní proces kapitálu. 6. vyd., ve Svobodě 2. vyd. Praha: Svoboda, 1978. Str. 19–20.
- OLŠOVSKÝ, R. 1958. Poznámky ke zřízení katedry dějin národního hospodářství na Vysoké škole ekonomické. *Politická ekonomie*. 1958, Vol. 6, No. 2, pp. 191–192.
- OLŠOVSKÝ, R. 1958. K prvním číslovům nového sovětského časopisu. *Politická ekonomie*. 1958, Vol. 6, No. 1, pp. 62–63.
- OLŠOVSKÝ, R. a kol. 1961. *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*. Praha: SNPL, 1961.
- OLŠOVSKÝ, R. a kol. 1964. *Úvod do hospodářských dějin*. Praha: Svoboda, 1964.
- PAVLÁT, V.; VOJTÍŠEK, J. 1957. *Předmět politické ekonomie*. Praha: SNPL, 1957.
- PAVLÁT, V.; VOJTÍŠEK, J. 1959. *Předmět politické ekonomie, Úvod do studia politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959.

- PAVLÍK, J. 2003. Kompozitivní metoda, in: HINDLS, R., HOLMAN, R., HRONOVÁ, S. a kolektiv, *Ekonomický slovník*, Nakladatelství C. H. Beck, Praha 2003, str. 188–189, 407–408. ISBN 80-717-9819-3.
- PAVLÍK, J. 2006. O aplikaci principu hodnotové neutrality na zkoumání účinků environmentálně zaměřených politických opatření. In ŠAUER, P. (ed.). *Příspěvky k metodologii ex-post analýz v politice životního prostředí*. Praha: Oeconomica, 2006, s. 27–38. ISBN 978-80-904032-0-8.
- PETRÁČEK, J.; KODEROVÁ, J.; ŠEVČÍK, M. aj. 1989. Současná západní ekonomie. *Acta Oeconomica Pragensia*. Praha, 1989. Evidenční číslo: ÚVTEI 87 019.
- PETTY, W.; CHARLES, H.; GRAUNT CH., H. 1663. *The Economic Writings of Sir William Petty: Together with the Observations Upon the Bills of Mortality*. New York: A. M. Kelley, 1963.
- PRŮCHA, V. 1999. Hospodářská historiografie na VŠE. *Acta Oeconomica Pragensia*. 1999, Vol. 7, No. 5, pp. 129–132. ISSN 0572-3043.
- PRŮCHA, V. 2009. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 2. díl. Brno: Doplněk, 2009.
- RICARDO, D. 1934. *Zásady politické ekonomie a zdaňování*. Praha: Prometheus, 1934, xvi, 367s.
- SMITH, A. 2001. *Pojednání o postatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. ISBN 80-56389-15-4
- Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980. 1980. In *Hospodářské noviny*, No. 11 – 12.
- ŠEVČÍK, M. 1989. Hospodářská politika. Současná západní ekonomie. *Acta Oeconomica Pragensia*, 1989/3, str. 133; ÚVTEI 8719
- ŠEVČÍK, M. 2010. *Economic Policy – The Process of Transformation and its Costs*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2010. 127 s. ISBN 978-80-245-1738-4.
- ŠIK, O. 1966. Příspěvek k analýze našeho hospodářského vývoje. *Politická ekonomie*. 1966, Vol. 14, No. 1, pp. 1–34.
- ŠILHÁN, V. 1999. Světla a stíny historie VŠE. *Acta Oeconomica Pragensia*. 1999, Vol. 7, No. 5, pp. 133–139.
- Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR*. 1987. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987. 25-033-87.
- ZÁVODSKÝ, P. 1999. Přehled vývoje vysokého ekonomického školství na našem území. *Acta Oeconomica Pragensia*. 1999, Vol. 7, No. 5, pp. 22–86.

POLITICAL ECONOMY, ECONOMIC POLICY AND ECONOMIC HISTORY AS A PART OF TEACHING AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF THE UNIVERSITY OF ECONOMICS FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Miroslav Ševčík, Daniel Váňa, Michaela Ševčíková, University of Economics, Prague,
W. Churchill Sq. 4, CZ – 160 67 Prague 3 (sevcik@vse.cz; daniel.vana@gmail.com; michaela.
sevcikova@vse.cz)

Abstract

Teachings of economic policy were present at the VŠE from its inception in 1953 needless to say that most activities were highly influenced by the ruling political climate. Despite all limitations there were some achievements of value, esp. works of prof. Olšovský and his team in 50s and early 60s. Till the economic reform of Ota Šik was real engagement people from the VŠE in economic policy limited (Kurt Rozsypal arrived to the VŠE years after his reform was already enacted). 70s were again years of high political influence characterized by creation of Institute of Marxism-Leninism where consisting of all original social science departments. 80s were characterized by the hidden duality of teaching when dominating teachings of political economy of socialism was supplemented by teachings of political economy of capitalism mostly in a guise of history of economic theories. In 90s a full renaissance of economic policy as a subject followed.

Keywords

economic policy, history of economic thoughts, methodology of economics, political economy, teachings of economics, University of Economics, Prague

JEL Classification

A10, A20, B20, B23, P2